

„Jázován ötvensző egyszerűbb az élet, mint a Bácskába.” Egy bántási falu juhászata

KOTHENCZ KELEMEN

Bevezetés

A történelmi Torontál vármegyében, az Aranka folyó mentén fekvő Jázova, régi nevén Hódegyháza falu állattartó kultúrájára vonatkozó legkorábbi számszerű adatunk 1582-ből való, mely szerint három juhásznak 560 birkája volt.¹ A török idők alatt elnéptelenedett falu a 18-19. század fordulója táján települt újjá, többnyire Szegedről és környékéről érkező dohánykertészekkel.² Az 1828. évi összeírás a faluban jelentős állatállományt jelez: 134 ökör, 157 fejős tehén, 76 meddő tehén, 41 két éves borjú, 72 három éves borjú, 257 ló, 39 csikó, 420 birka és 220 kecske volt a település népességének kezén.³ A birkák számát tekintve átlagban minden családban négyet tarthattak.⁴

A település gazdálkodására a múltban és napjainkban egyaránt a földművelés és az állattartás (volt) jellemző, de vannak foglalkoztatottjai a két halastónak, a helybeli magán gyógynövény-feldolgozónak és a főleg tejtermeléssel foglalkozó gazdáknak is. Néhányan naponta ingáznak Csóka és Zenta gyáraiba.

Az 1980-as, 1990-es években a jobb megélhetés reményében több bántási család települt át állatállományával a közép-bántási Jázovára. Szarvasmarhatartók, juhászzal foglalkozók egyaránt voltak köztük. Az alábbiakban csak a birkatartók gazdálkodásáról írunk.

A terepmunkát 2002 és 2003 nyarán folytattuk, 2004 őszén pedig kiegészítő gyűjtést végeztünk. A kutatás során arra kerestük a választ, hogyan befolyásolja ez az ágazat a juhászzal foglalkozók életmódját. Kérdésként merült fel, hogy a juhászat tekinthető-e a falusi gazdálkodók esetében kulturális magának, vagy csupán egy jól jövedelmező művelési ágról van szó.

A terepmunka során elsősorban jelenkutatást végeztünk. Néhány idősebb adatközlővel történt beszélgetés során, visszaemlékezéseik alapján 20. század közepi adatokat is feljegyezhetünk. Az állattartás korábbi állapotát a statisztikai munkák, a vármegyeleírások és a szakirodalom segítségével vázoltuk fel.

Kutatástörténet

A magyar néprajz palettáján a legszínesebb képet az állattartás, pásztorkodás témaköre adja. Azonban itt is mutatkoznak fehér foltok. Például a délvidéki terü-

¹ Reiszig Ede 1911. 56.

² Bálint Sándor 1976. 179–180; Jázova török hódoltság utáni betelepüléséről újabb források tükrében e kötetben Simon András tanulmányában tájékozódhat az olvasó.

³ OL. Dep. Regnicolaris, 1828.; Kovách Géza 1998. 160.

⁴ Kovách Géza 1998. 205.

letek – ezen belül is a Bánság – állattartásáról viszonylag kevés tanulmány született.

Az egykori Jugoszlávia és Románia területén fekvő Bánság néprajzi jellegzetességeiről 1985-ben jelent meg Mirjana Maluckov monografikus igénnyel megírt könyve, melyben néhány fejezet az állattartás, elsősorban a juhászat főbb jellemzőit tárgyalja.⁵

A vajdasági magyar néprajzkutatás az 1960–1970-es évektől kezdett élni. Leginkább nyelvészek, irodalmárok végeztek néprajzi kutatásokat. A tárgyi néprajz témaköre kissé háttérbe szorult a folklór indíttatású kutatások mögött. Ha született is egy-egy tanulmány az anyagi kultúra területéről, annak is a nyelvtudomány állt a középpontjában. Megemlíthetjük Pénovázt Antalnak *A pacséri földművelés és állattartás szócikrára* című munkáját.⁶ A *Vajdasági magyar néprajzi kalauz* összeállítása is az ő nevéhez köthető, amelyben az állattartás témakörét sem mellőzte.⁷

A helyi magyar kutatók közül Tripolsky Géza a délvidéki juhászat folklórjáról írt kismonográfiát.⁸ Kovács Endre szülőfaluja, Doroszló népi állattartását rendezte írásában monografikus sorba.⁹

Néhány, elsősorban a romániai Bánság területén lévő falu anyagi kultúrájával Paládi-Kovács Attila foglalkozott.¹⁰ A bácskaiak 18. századi földműveléséről és állattartásáról, levéltári források megszólaltatásával 1984-ben Bárth János írt alapos tanulmányt.¹¹ Ugyanabban az évben Hegedűs Antal bácskai és bánsági jobbágyleveleket szedett csokorba, melyek között jázovai állattartási adatokat is találunk.¹²

1997-ben jelent meg szerb és angol nyelven a Vajdasági Múzeum állandó kiállításainak katalógusa, melyben témánkat érintően a pásztorok tárgyi ellátottságáról írottak érdemelnek figyelmet.¹³

Az állattartás 19. század végi, 20. század eleji állapotáról

A bácskai juhászat 19. század végi állapotáról Fridrik Tamás, a Kupuszináról Adára került tanító 1878-ban megjelent földrajzkönyvében a következőket vetette papírra: „*A juhtenyésztés nálunk el van ugyan terjedve, melyet leginkább kedvelnek a magyarok, de alkalmasint a kövér legelők hirtelen használata miatt sokféle betegségnek alá vannak a juhok vetve. A juhtenyésztés az utóbbi években a legelők felszántása, határok tagosítása miatt évről évre csökkent.*”¹⁴

⁵ Maluckov, Mirjana 1985. 154–169.

⁶ Pénovázt Antal 1975.

⁷ Pénovázt Antal 1979. 65–73.

⁸ Tripolsky Géza 1992.

⁹ Kovács Endre 2001.

¹⁰ Paládi-Kovács Attila 1973.

¹¹ Bárth János 1984.

¹² Hegedűs Antal 1984. 167–172.

¹³ Kumović, Mladenko – Smiljanić Milutin (editors) 1997. 299–305.

¹⁴ Fridrik Tamás 1878. 47.

A 20. század elején megjelent Bács-Bodrog vármegyei monográfia szerint: „*a juhtenyésztés ügye ugyanazon az alapon áll, mint a magyar erdélyi fehérmarha gulyabeli tenyésztése. A mérhetetlen legelőket e kehasoga tja* (kiemelés – KK) *s a juhászat évről évre csökkenést mutat.*”¹⁵ A legelőfeltörések következtében a gazdák arra kényszerültek, hogy minél több takarmányt termeljenek, amit aztán hasznosan kellett értékesíteniük.

A helyzet a Bánságban sem volt másképp. Mint azt 1904-ben Jeszenszky Ignác írta: „*A juhtenyésztés terén, mint általában hanyatlás mutatkozik.*”¹⁶ Viszont 1908-ra jelentősen megnőtt a juhállomány. Torontál vármegyében akkor már másfélszer több (392.056 db)¹⁷ birka volt, mint Bács-Bodrogban (241.457 db)¹⁸. Hód-egyházán 1895-ben 798 darabot, 1911-ben pedig 1278-at írtak össze. Összehasonlításképpen megemlíthetjük, hogy a szintén törökkanizsai járásba tartozó Csókán 16 év alatt megötszöröződött, a kiemelkedően nagy számú juhot tartó Deszken pedig 1000 darabbal nőtt az állomány.¹⁹ Ez utóbbi települések magas számadatai az uradalmak gazdálkodásából adódnak. Ellenben a viszonylag kevés juhot tartó Józseffalván is majdnem kétszeresére nőtt, Gyálán pedig megháromszorozódott a juhállomány. A számszerű adatsort az alábbi táblázat mutatja.²⁰

Település	1895	1911
Hódegyháza	798	1278
Csóka	315	1532
Deszk	3721	4715
Józseffalva	667	1252
Gyála	610	2095

Vizsgált településünkön 1911-ben az 1278 juhból 27 volt tenyészkos, 783 anyajuh, 84 ürü, toklyó és 384 bárány.²¹ 29 anyabirkára jutott 1 kos. Ezek racka és cigálya juhok voltak. Az ország akkori juhállományának csaknem kétharmadát ez a két faj alkotta.

Ha megnézzük, hogy miként alakult Torontál vármegyében a 19. század végén és a 20. század elején a juhállomány, akkor darabszámra nézve a következő képet kapjuk:²²

¹⁵ Szobonya Bertalan 1909. 399.

¹⁶ Jeszenszky Ignác 1904. 15.

¹⁷ Szentiványi Ferencz 1912. 10.

¹⁸ Szobonya Bertalan 1909. 399.

¹⁹ A Magyar Szent Korona Országainak állatlétszáma. In: Magyar Statisztikai Közlemények 41. kötet. Budapest, 1913. 766.

²⁰ A Magyar Szent Korona Országainak állatlétszáma. In: Magyar Statisztikai Közlemények 41. kötet. Budapest, 1913. 766.

²¹ A Magyar Szent Korona Országainak állatlétszáma. In: Magyar Statisztikai Közlemények 41. kötet. Budapest, 1913. 769.

²² Szentiványi Ferencz 1912. 10; Marton Andor 1911. 230.

1895	1906	1907	1908	1911
226602	364650	329662	392056	398319

Megállapíthatjuk, hogy a bácskai legelőfeltörések következtében az 1900-es évek közepétől fokozatosan nőtt a Torontál vármegye területén tartott juhok száma.

A 20. század közepétől a bácskai állattartó gazdák számára olyannyira beszűkült az élettér, hogy új, elsősorban a Bánságban lévő legelőterületek felé vették útjukat, jelentősnek mondható migrációt indítva el ezáltal.

Állattartás napjainkban a családtörténetek tükrében

Előljáróban ejtsünk néhány szót az állattartás módjairól. Uradalmi birkatartásról, a legközelebb Csókáról van adatunk, ahol a Léderer-birtok állandó birkaállománya 500 cigája anyabirka volt a Széki majorban.²³ A kutatott területen a hagyományos értelemben vett közösségi nyájak már a második világháború utáni időszakban megszűntek. Ezt követően csak a néhány darabos juhállomány tanya körüli legeltetése és a 80–100–200 birkával gazdálkodó *magatarti* és *kommenciós* juhászat maradt fenn.

Jázován a juhászattal foglalkozó gazdák többsége régebben *magatarti* juhász volt. Ez azt jelenti, hogy annyi saját állattal rendelkezett, amelynek a legeltetése, őrzése kifizetődő volt, ha azt a gazda vagy valamelyik családtagja végezte. Az állatok gyógyítását, gondozását, takarmányozását is családon belül oldották meg.

A napjainkban gyakori *kommenciós* juhászatnál szintén az egész falva juh egyetlen gazda tulajdonát képezi. Az állatok őrzését azonban már fogadott pásztor végzi, aki a munkájáért előre kialkudott bért, *kommenciót* kap. A juhok kihasználásáról a gazda önállóan dönt.²⁴

A bácskaiak 20. század közepi bánsági legeltetéséről, a vidék jó ismerője, Cs. Simon István több rövid tárcájában szót ejtett.²⁵ Kalapis Zoltán e jelenségről a következőket írja: „... a juhászok [...] márciusban a nyájjal együtt átmennek a bánáti oldalra, és egészen decemberig legeltetnek a padéi réten, akkor visszatérnek és elszámolnak az adai juhsgazdákkal”.²⁶ A szerző szerint 15 juhászcsalád telepedett le Jázován.²⁷ Sajnos a családok neveit nem közli. A jázovai népi emlékezet nem tud ilyen nagyszámú család érkezéséről.

Jázova határában a legelők jelentős része napjainkban is a község tulajdonában van. Leszámítva azt a néhány *privátot*, vagyis magánszemélyt, aki vagy béreli, vagy meg is vásárolta a községi legelőterület egy részét. A falusi legeltetésért a *Helyi Közösség*nek legelőhasználati díjat, úgynevezett *pusztabért* kell fizetni.

A juhászok a *tarlószabadulást* követően az ugaron zöldellő *árvakelést* legeltetik a nyájjal. Később, a napraforgó, a kukorica és az *ipari paprika* (fűszerpaprika)

²³ Tripolsky Géza 1992. 47.

²⁴ Vö: Kovács Endre 2001. 210.

²⁵ CS. Simon István 1993. 192–193.; 1995. 49–50., 67–70., 203–205.

²⁶ Kalapis Zoltán 1993. 111.

²⁷ Kalapis Zoltán 1993. 111.

betakarítását követően pedig ezeket a földeket járatták állataikkal, egészen addig, amíg a földtulajdonosok meg nem kezdik a szántást és az őszi termények vetését.

A hagyományos juhajtást közül megtalálhatóak a településen a *cigája*, a *zombori cigája*, a *merinó* birkák és ezek keverékei. Újabban kezd terjedni az Angliában és Hollandiában gyakori *Texel*, és a Franciaországban kitenyésztett *Ile de France*.

A helybeli születésű Sörös József (1922–2002) magatartó juhászként élte életét. Az apjától vette át az állatállományt a második világháborút követően. A tél végét jelző hóolvadás után már kihajtotta birkáit és amíg „*a hó be nem gyűtt*”, naponta kijárt a legelőkre, tarlókra. Esténként hazahajtott és az udvarán felállított fészkerben éjszakáztott a nyája. A téli szalastakarmányt a jószágoknak a here-, és fűszéna jelentette. Abbraként minden állat 80–90 dkg kukorica, búza és zab keverékét kapta.

Sörös József a jószágtartásból olyan jövedelemre tett szert, hogy a 21. század elején a juhászat mellett a fiával közösen 12 hold földön 2 traktorral gazdálkodott. Ott jártunkkor büszkén újságolta, hogy neki két háza is van a faluban. Halála után a fiára maradt a családi gazdaság, aki napjainkban a magatartó juhászok utolsó hírneműje Jázován.

Lajkó József és családja 1981-ben költözött át a bácskai Utrine-ból Jázovára. Két borjút, egy tehenet és 308 birkát hajtottak át az „új honfoglalók”. Már áttelepülésük előtt is minden tavasszal a Bánságba, Novo Miloševo-ra adták bérbe juhaikat egy szerb pásztornak. Télen pedig otthon takarmányozták állataikat. Napjainkra a juhászatról áttértek a szarvasmarhatartásra és ma a többi nagyállattartóval együtt a falu módos családjai közé tartoznak.

Bálizs László családjával és 60–70 birkával 1997-ben települt át az Ada melletti Moholról.

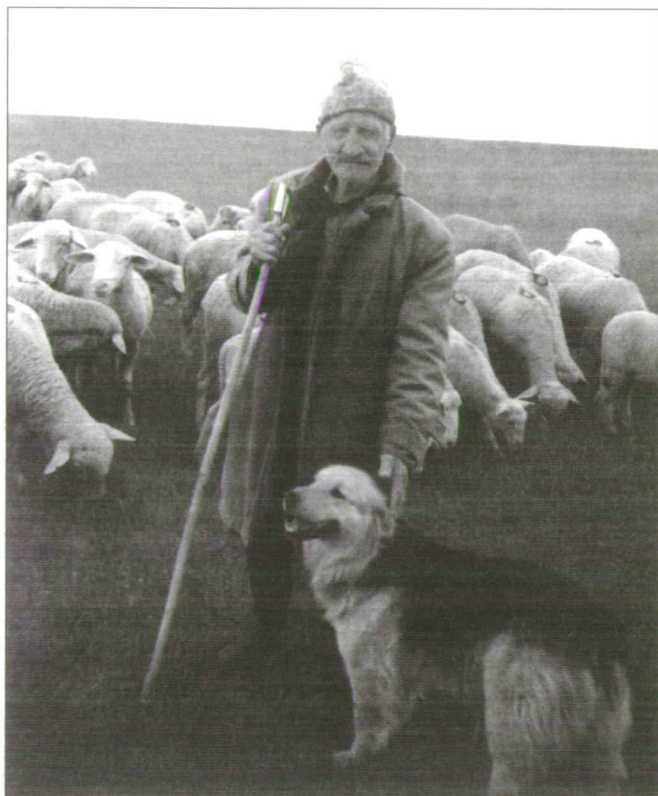
Varga Lászlóké a rokonoktól hallottak a Jázova környéki jó legelőterületekről, ezért az 1990-es évek végén úgy döntöttek, hogy felhagynak szabadkai otthonukkal, és házat vásárolnak a hodicsi tanyasor elején. 60–70 birkával gazdálkodnak. Juhászuk bére 2004-ben havonta 5000 dinár (kb. 20.000 Ft). Ezt kiegészíti a *koszt*, amely minden reggel egy kávé, fél dl pálinka, 2 étkezésre való hideg élelem és vacsorára főtt étel.

A Bajusz család gazdálkodását részletesebben tárgyaljuk. A család adai származású. A családi emlékezet szerint már ifj. Bajusz Nándor nagyapja is a Bánságba járt át legeltetni a nyájával. Bajusz Lajosnak (1912–1999) és mind a hét testvérének volt birkája.

Id. Bajusz Nándor (szül. 1937) 1983-ban eladta jószágállományát, mindössze 20 birkát hagyott meg. Próbálkozott tehéntartással és bikahizlálással is, de végül a juhászatnál maradt. Időközben állatállományát felszaporította és azóta a fiával közösen gazdálkodik. A közös gazdaság fenntartása előtt ifj. Bajusz Nándor (szül. 1958) Adán, a városi fémöntődében, felesége, pedig egy egészségháztanban dolgozott. Az állami munkahelyen mindketten havonta kaptak fizetést. Ez azonban alacsonynak bizonyult a család számára, ezért döntöttek a magángazdálkodás mellett. Mivel nem akartak felhagyni adai otthonukkal, egy régi házat vásároltak Jázova szélén, amit az idők folyamán szépen felújítottak.

A településsel határos Padé legelőiből bérelnek, ahol tavasztól a nyár végéig legeltetik nyájukat. Aratás után hazahajtják falkájukat a Bácskába, ott a tarlóföldeket járattják az állatokkal.

A Bajusznéknál szolgáló Kántor József (1937–2004) juhász bére egy hónapra egy bárány volt. Pénzt nem kapott, ellenben reggel-este egy pálinkával vagy egy sörrrel és egész nap étellel látták el. Betegsége esetén az orvosságot is a gazda biztosította számára. Dohányos ember lévén, naponta egy doboz cigarettát is kapott. Hideg időben báránybőr kucsmát, szőrmebéléses vastag kabátot viselt. Az állatok őrzésében farkaskutyája segítette. A bánási rónákon a csordások faragott, bunkós végű bottal, a juhászok pedig juhászkampóval járnak.²⁸

1. kép Kántor József juhász

Bár a Bajusz családban apa és fia közösen gazdálkodik, a családfőnek mégis ifj. Bajusz Nándor tekinthető. Ő tartja ellenőrzése alatt a gazdasági folyamatokat. Az ő feladata a különféle munkakörök kijelölése, a tevékenységek megszervezése.

²⁸ Vö: Kumović, Mladenko – Smiljanić, Milutin (editors) 1997. 300–303.

A termelési stratégiában mutatkozó fontosabb kérdésekben saját maga, önállóan dönt. Ez ugyan eltér a hagyományosnak tekintett hierarchikus parasztszalád-modelltől, de nem egyedülálló a Kárpát-medencében.²⁹

A Bajusz család az állattartás mellett összesen 25 hold szántóföldön gazdálkodik. Adán termelt növényeinek területi megoszlása 2004-ben a következő volt: 7 hold kukorica, 3 hold búza, 2 hold árpa, 1 hold zab, 2 hold napraforgó.

Ugyanabban az évben Jázován 3 hold kukoricát és 7 hold herét termeltek. Esetükben a gazdaság méretei megkövetelik a családfő mellett az állandó segítséget. Egyes időszakos mezőgazdasági munkák (kukoricakapálás, -törés) alkalmával nap-számokat kénytelenek fogadni.

A család elmondása szerint a gazdálkodás menetének megtervezésében a legnehezebb volt megtanulniuk az alkalmi, nagyobb összegű bevételek egész évre történő beosztását. Fontos döntést igényel a tőke helyes visszaáramoltatása a gazdaságba. E gazdálkodási ágazat vállalásának nagy visszatartó ereje, hogy a birkák mellett nincs hétvégéje az embernek. Mindezek ellenére elmondható, hogy Bajusznéknál a modern családi gazdálkodás csirái látszanak kibontakozni. Fiuk, Gábor (szül. 1983) állatorvosi technikusként tanul, lányuk, Erzsébet (szül. 1986), pedig közgazdasági szakközépiskolába jár. Van remény rá, hogy idővel a fiúgyermek átvegye a gazdaság irányítását, a leány pedig annak könyvelését, papírmunkáit végezze.

Haszonvételi formák, értékesítés

A 20. század közepén a bácskaiak élénk kereskedelmi kapcsolatot tartottak fenn a Tisza túlsó oldalán élő bánásiakkal. Az adaiak Jázovára mentek lovakat vásárolni, és a borjakat is a Bánóságban szereztek be. A Tiszán a padéi³⁰ és az adai révén keltek át. A forgalom télen sem szűnt meg. Ilyenkor a révészek feladata volt a jég hízlalása. Szalmával, pelyvával szórták meg a jég felületét, melyet vízzel öntöztek. A megvastagodott jeget még homokkal, vagy *cunderrel*, azaz salakkal is erősítették. „Ezen az úton ezerszámra terelték át a sertést, százszerűen a szarvasmarhát a csókai vágóhídra.”³¹ Ma már nincs akkora jelentősége a két táj egymás közti állatkereskedelmének.

Élőállat

Birkavágó mesterek, úgynevezett *cincárok* nem laktak a környéken. Amíg a csókai Széki majorban lévő Léderer uradalom fennállt, oda is Szabadkáról hozatták őket.³²

Az állatkereskedelem napjainkban eléggé egyirányú Jázován. Jugoszlávia 1990-es években bekövetkezett tagállamokra szakadása után a Vajdaság számára fő

²⁹ Vö: Oláh Sándor 2004. 89.

³⁰ A bácskai lábasjóságot a padéi kompon szállították át, és hajtották a csókai szalámigyárba. Kalapis Zoltán 1993. 108.

³¹ Kalapis Zoltán 1993. 108.

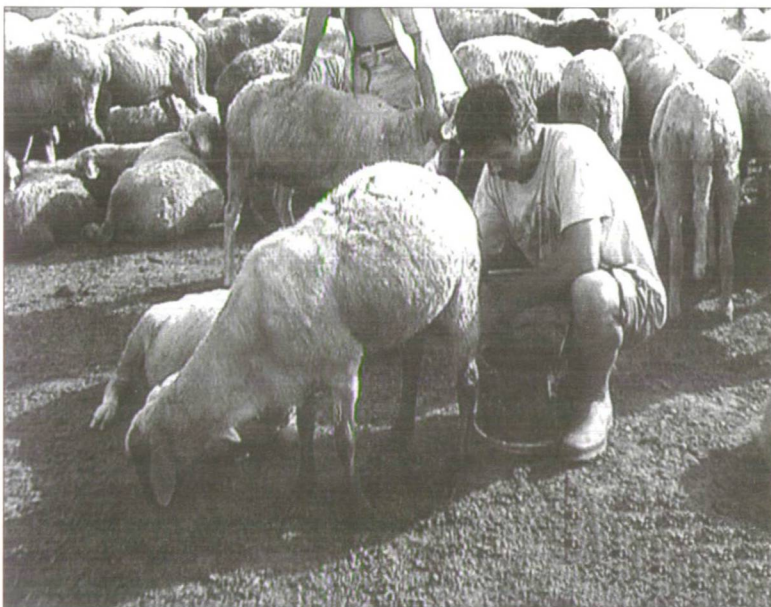
³² Tripolsky Géza 1992. 48.

piaci lehetőségeket kínáló boszniai kapocs elapadt. Azóta annyiban működik ez irányú kereskedelem, hogy időnként boszniai kupecsek jelennek meg a faluban, akik felvásárolják az élőállatot, teherautóval leszállítják a határig, ott pedig csónakon csempészik át a Száván és viszik Šabacra.

Mivel az állatfelvásárlók évente felkeresik a település állattartóit, ezért a gazdák nem viszik vásárra bányáikat. Alkalmanként egy belgrádi hentes szokott még jönni a faluba, aki ilyenkor 20–30 bárányt összevásárol.

Tejhaszon

Folyamatos, havi jövedelmet a tejhaszon hozhat a gazdálkodóknak. Régebben, amíg volt közösségi nyáj a faluban, addig akinek 5 fejős birkája volt, az a reggeli vagy az esti tejet kapta meg, akinek 10, az az egész napi fejést vihette haza. Az emberek a tejet 20–30 literes bádoggannákban hordták a falusi tejátvevőhöz. Onnan a zentai tejgyárba szállította a tejeskocsi. Ma már három tejszarnok van a faluban, ahová Kikindáról és Újvidékről naponta jár ki a tejeskocsi.

2. kép Birkafejés (Kothencz Kelemen felvétele)

A tejhaszon értékesítésének másik módját a piacozás jelentette. A tejből az asszonyok túrót, tejfölt, tarhót készítettek. A tarhót szélkébe (szilkébe), a tejfölt, túrót *túrúsdézsába* tették a gazdasszonyok és vitték Csókára a piacra.

Manapság a juhászok sajtot eladásra nem, csak saját fogyasztásra szoktak készíteni az utolsó fejésből. Leginkább tarhót állítanak elő. Egy edényben a tejet felforralják. Mikor kezd kihűlni, oltóanyagot, *tarhómagot* tesznek bele. Egy liter tej-

hez körülbelül egy évőkanállal. Meleg helyre teszik, ahol egy-másfél óra alatt megalszik, megkeményedik. Kocsonyás állagú, savanykás ízű ennivaló. Bajuszék 7 dl-es befőttes üvegekben házhoz szállítják a megrendelőnek. Jó bevételi forrás, mert a tejcsmokkal ellentétben a falusi vásárlók azonnal fizetnek érte.

Gyapjú

A két világháború között a vidéken híresek voltak munkájukról a zentai és oromhegyesi nyíróasszonyok. Ők azonban csak a csókai uradalom Széki-, György-, és macahalmi majorjában dolgoztak.³³ A kis létszámú nyájak tulajdonosainak nem lett volna kifizetődő a bérmunkások alkalmazása. Ezért Jázován a nyírás mindig családi munkát jelentett. Manapság is leginkább a családfő és fia végzi ezt a munkafolyamatot. „Aki tuggya, meg érti, meg jó a dereka, az olyan 30–40 birkát megnyír naponta ollóval is, kézzel” – állítja ifj. Bajusz Nándor. A gazdák a gyapjú alacsony ára miatt csak így reménykedhetnek valamennyi pénzforrásban. Ha erre szakosodott brigáddal végeztetnék a munkát, akkor a várható jövedelem több mint a felét kellené a munkások fizetésére fordítaniuk.

Napjainkban egy Koszovó környéki ruházati gyárból jönnek a felvásárlók, akik csekély összegért (2004-ben 20 dinár/kg) megszabadítják a gazdákat a gyapjú-tárolás nehézségeitől.

Trágya

Az állatok után felhalmozódott trágya nem jelent nagy bevételi forrást a gazdaságoknak. Leginkább mindenki a saját földjét javítja vele. Bajuszék is azért vásároltak szántóföldet a faluban, hogy tudják hova hordani a szerves anyagot. Ha a felesleggel már nem tudnak mit kezdeni, azt újabban egy bácsszőlősi gazda vásárolja meg tőlük. Mindössze annyi pénzt fizet érte, amiből a szalmabálázás költségeit fedezni tudják.

A népi emlékezetben még él annak a nyoma, amikor az Ada környéki szállások lakói meghívták a birkatartókat saját udvarukra éjszakázni a nyájjal. A gazda adta a birkák alá a szalmát, a trágya, pedig az övé lett.

A juhtartás építményei

a) Építmények a juhok részére: szárnyék, karám, isztronga, supa

Az állatok enyhelyéül szolgáló *szárnyékok*at Y-alakúra építették, hogy a nyáját mindig a széllel szembeni oldalra tudják terelni. Készítése a következőképpen történt: először akácfa karókat ástak le a legelőn, egymástól 3–4 méterre. Ezekhez keresztben akácfa gallyakat erősítettek, kezdetben *kócmadzaggal*, később dróttal. A gallyak közé nádat fűztek, amit aztán a földbe ástak. Az 1960-as években még 5–6 szárnyék állt a jázovai határban, a '80-as évek vége felé már csak egy.

³³ Tripolsky Géza 1992. 55–57.

A juhászok a juhok legelőn történő nyári éjszakázására mozgatható, fedetlen *karám*okat építenek.³⁴ A karámot lécekből összeszegelt, 80 cm magas, három és fél méter széles *kollátok*ból állítják össze, négyzetes vagy kör alakúra. Ide hajtják be fejéskor a birkákat és ebben is éjszakázik a nyáj.

3. kép Karám és juhászkunyhó a falu szélén (Kiss Zoltán felvétele)

4. kép Isztronga Sörös József udvarán (Kothencz Kelemen felvétele)

³⁴ A karám szó használatát illetően a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza Telecska, Pacsér, Feketics, Szenttamás, Felsőhegy, Szaján, Szentmihály, Bajmok, Csóka, Magyarittabé településeket említi. Papp Árpád (szerk.): VMNA II.8.2.1.d.

A nádfalú karámot a Vajdaság egyes településein *isztronga* néven ismerik.³⁵ Az építmény nevéből már kitűnik, hogy a fejés céljait is szolgálta. Tavasszal kezdtek el építeni, mikor már közeledett a fejés ideje. Nagysága attól függött, hogy melyik juhásznak mennyi *cangája*, fejőbirkája volt. Ugyan Jázován már nem állnak ilyen építmények, de 2001-ben Sörös József udvarán még megfigyelhettük egy *isztronga* maradványait.

5. kép Birkasupa (Simon András felvétele)

Napjainkban a birkák istállózó tartásának központi építménye a nyitott elejű, féltetős gazdasági épület, a *fészter* vagy *supa*.³⁶ Ennek a padlásán tárolják az állatok takarmányozására szánt szálastakarmányt.

b) Építmények a juhászok részére: *kunyhó*, *lakókocsi*

A népi emlékezet szerint régen a juhászok a szárnyék mellett felállított kör alakú, nádból készült *gunyhó*ban aludtak.³⁷ Bajusz Nándor apja még ilyenben húzta meg magát, mikor a bánági rónaságon kezdte legeltetni nyáját. Némelyik pásztor még a kutyájának is készített kisebb kör alakú nádkunyhót.³⁸

Aki megtehetette, téglalap alakú, 2x3 méteres, nyeregvetős kunyhót készített magának. Elfért benne egy ágy, egy asztal és néhány szék. Az építmény fala és a

³⁵ Balázs Mátyás 1979. 359., 361.; A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza Becséről, Székelykevéről és Pacséról közöl adatokat. Papp Árpád (szerk.): VMNA II.8.2.1.c.

³⁶ A *supa* a német eredetű *Schuppen*, 'fészter, pajta, kocsiszín' jelentésű szóból került a magyar nyelvhasználatba. Kölcsönszóként a délszláv nyelvekben *šupa* alakban használatos.

³⁷ Ez a néprajzi szakirodalomból *kontyos kunyhó*ként ismert pásztorépítmény. Györffy István é. n. 120–121.

³⁸ Tripolsky Géza 1992. 29.

teteje nádból vagy kukoricaszárból, az ajtaja pedig deszkából készült.³⁹ Később, körülbelül az 1970-es évektől a juhászok már vontatható, kerek lakókocsiban, *bódében* éjszakáztak a hideg őszi estéken.

Állatbetegségek, állatgyógyítás

A birkák közt jelentkező betegségek közül a lépfene legutóbb az 1950-es évek végén tizedelte meg a környék jószágállományát.⁴⁰

Az év folyamán a juhászoknak a legtöbb munkát a birkák körmölése jelenti. „Van olyan fű, ez a vadóc, ami az állatok körme közé rakodik. Akkó oszt az kironti és akkó mink szoktuk kezelni. Amelyik lássuk, hogy sánta, meghagyjuk otthon, formalinnal kezezzük és egy-két nap alatt begyógyul” – mondta Sörös József. Néhány juhász bicskával, mások metszőollóval körmölnek.

A rüh (scabies) terjedése a racka–merinó fajtaváltással hozható kapcsolatba.⁴¹ Orvoslásaként először megnyírták, majd pedig lúgzóhordóban megfürdették a birkákat.⁴² Jázován 2001 nyarán volt alkalmunk megfigyelni egy birkafürdetést. Az előkészületek során a juhászok egy régi zománcozott fürdőkádat ástak le a földre, kb. fél méterre. A mellé helyezett kisméretű, téglalap alakú szalmabálára a kád szélével rézsútosan egy deszka ajtót tettek. Miután két ember a birkát a kádba emelte és megfürdette, a falpra tették, amelyről a vegyszer visszafolyt a fürdetőbe. Ezután az állatot elengedték és jöhetett a következő.

A fürdető vízbe régebben *kreolint* (karbonsav), újabban *vetiolt* (malathion) keverték.⁴³ Sörös József saját beton medencéjében, *bazinjában*⁴⁴ fürdette nyáját. 1000 liter vízhez 1 liter *gamacidot* kevert. *Kollátokból* összeállított egy folyosót, ezen keresztül hajtotta a birkákat a medencébe. A medence túlsó, lejtős oldalán az állatok kisétáltak és a lecsöpögő vegyszer visszafolyt a *bazinba*.

A második világháború előtt – amíg nem volt vegyszeres fürdetés – a jázovai juhászok még az Aranka folyóban úsztatták a nyájukat.

A szájbetegségekről ma már nem hallani a településen. Az 1980-as években Sörösék 20–30 bárányának a szája kisebesedett. „Akkó ezeket mind kiszettük közülük és akkó vettük ezt a tinturát⁴⁵ és összekevertük étolajjal. Oszt akkó egyenként szivaccsal megkentük a száját mindegyiknek evvel a tinturával [...] ezt hozta a melegség, meg a láz.”

³⁹ Vö: Tripolsky Géza 1992. 28.

⁴⁰ Törköly István 2000. 323.

⁴¹ Paládi-Kovács Attila 1993. 300.

⁴² Paládi-Kovács Attila 1965. 109.

⁴³ Kovács Endre 2001. 216.; Paládi-Kovács Attila 1965. 109.

⁴⁴ A vajdasági magyarok nyelvhasználatába a medence jelentésű *bazin* szó valószínűleg délszláv közvetítéssel került. Szerb alakja *basen*, a horvát *bazen*, de a román is *bazin*-nak mondja.

⁴⁵ Sörös József pontosan nem tudta megnevezni a vegyszert, csak annyit említett, hogy fekete színű, olaj sűrűségű folyadék volt.

6-7. kép Birkafürdetés (Kothencz Kelemen felvétele)

Összegzés

A közép-bánsági Jázova népének 21. század eleji gazdálkodását, életmódját alapvetően a tavasztól ősziig tartó legeltetésre alapozott szarvasmarha- és juhtenyésztés határozza meg, illetve az ezt kiegészítő szántóföldi növénytermesztés. A nagycsaládszervezet, mint gazdasági egység a birkatartók és a nagyobb állománnyal rendelkező szarvasmarhatartók esetében megfigyelhető a településen. Amíg a magatartó juhászat elsősorban a család munkaerejére és a segítségmunkára épít, addig a kommcenációs juhászok és a nagyállattartók több falubeli napszámot alkalmaznak. A Bácskából érkezett, nagyobb állatállománnyal rendelkező gazdák mobilitása megtelepedésük óta nem jelentős. Ezáltal a gazdaságok értékesítési, tapasztalatszerzési lehetőségei korlátozottak. A gazdák ki vannak szolgáltatva a helybe érkező felvásárlók szabta feltételeknek.

Napjainkra elmondható, hogy a birkatartással hagyományosan foglalkozó gazdák esetében csak akkor kifizetődő ez az ágazat, ha nem számolnak a nagy energia-befektetéssel, a családtagok munkájával. Azok az emberek kezdenek el a gazdálkodás ezen ágával foglalkozni, akiknek ősei is a juhászatból éltek és az ő tevékenységük kulturális mintaként szolgál számukra. A juhászatból élők esetében jelentős gazdasági stratégiaváltást okozna, ha új törzskönyvezett tenyészkosokot szereznének be. Mivel ennek nagy tőkebefektetés a feltétele, ezért erre kevés gazdálkodónak van lehetősége. A gazdák állatállományukban tudatos szelekciót nem alkalmaznak. A tenyésztési viszonyokat tekintve az apaállatok állandóan a nyáj között vannak, tehát az egész év folyamán ellenek a birkák.

A címben szereplő adatközlői idézet már a dolgozat elején utal a bácskai kapcsolatra. Annak ellenére, hogy Jázova mindig is a szegényebb faluk közé tartozott, mégis vonzerővel bírt a bácskai állattartókra nézve. A 20. századi migráció két komolyabb okra vezethető vissza. Egyrészt a legelőfeltörések következtében az állattartó gazdák élettere olyannyira beszűkült, hogy nyitniuk kellett új területek felé. Másrészt iránymutató volt számukra az is, hogy a jó minőségű bácskai földek árán, annak többszörösét vásárolhatták meg a sivárabb bánsági oldalon.

ADATKÖZLŐK

Bajusz Nándor (1958), Bajusz Nándorné Szécsényi Valéria (1960), Bálizs László (1957), Kiss János (1941), Kiss Jánosné Kiss Lídia (1947), Kiss Róbert (1975), Lajkó József (1968), Lajkó Józsefné Sörös Teréz (1947), Sörös József (1922–2002), özv. Sörös Józsefné Piri Rebeka (1932), Urbán Tibor (1970), Varga László (1961)

IRODALOM

- BALÁZS Mátyás
1979 A letűnt pásztorvilág. *Híd XLII.* 356–366.
- BÁLINT Sándor
1976 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete 1. rész. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75-2.* Szeged
- BÁRTH János
1984 Földművelés és állattartás a Bácska északi határvidékén a 18. században. *Cumania* 8. 275–322. Kecskemét
- FRIDRIK Tamás
1878 *Bács-Bodrogh vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása.* Szeged
- GYÖRFFY István
é. n. Állattartás. In: *Magyarság Néprajza II.* Budapest, 83–147.
- HEGEDŰS Antal
1984 *Bácskai és bánáti jobbágylevelek (1676–1848).* Újvidék
- JESZENSZKY Ignác
1904 *Torontál vármegye gazdasági monographiája.* Budapest
- KALAPIS Zoltán
1993 Az utolsó tiszai komp. In: *Régi vízvilág a Bácskában és Bánátban.* Újvidék, 79–112.
- KOVÁCH Géza
1998 *A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése (1716–1848).* (Dél-Alföldi évszázadok 11.) Szeged
- KOVÁCS Endre
1995 *Doroszló népi juhászata.* JMMT. Újvidék
2001 *Állattartás a vajdasági Doroszlón.* Tóthfalu
- KUMOVIC, Mladenko – SMILJANIĆ, Milutin (ed.)
1997 *The Museum of Vojvodina. Permanent exhibition.* Novi Sad
- MALUCKOV, Mirjana
1985 *Rumuni u Banatu. Etnološka monografija.* Novi Sad
- MARTON Andor
1911 Mezőgazdaság. In: BOROVSZKY Samu (szerk.): *Torontál vármegye.* Budapest, 204–234.
- OLÁH Sándor
2004 *Falusi láttelepek (1991–2003).* Csíkszereda
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
1965 A keleti palócok pásztorokodása. *Műveltség és Hagyomány VII.* Debrecen
1973 Az anyagi kultúra alakulása néhány dél-alföldi (bánsági) magyar faluban. *Népi Kultúra – Népi Társadalom VII.* Budapest, 291–326.
1993 *A magyar állattartó kultúra korszakai.* Kapcsolatok, változások és történeti rétegek a 19. század elejéig. Budapest
- PAPP Árpád (szerk.)
2002 *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza (VMNA) CD-ROM,* Szabadka
- PÉNOVÁTZ Antal
1975 *A pacseri földművelés és állattartás szótára.* Újvidék
1979 *Vajdasági magyar néprajzi kalauz.* Újvidék

REISZIG Ede

1911 Torontál vármegye községei. In: BOROVSZKY Samu (szerk.): *Torontál vármegye*. 14–138. Budapest

Cs. SIMON István

1993 Sóvirág. *Észak-Bánát szociográfiájához*. JMMT. Újvidék

1995 *Lehasadt ág*. Kanizsa

SZENTIVÁNYI Ferencz

1912 Torontál vármegye közgazdasági és socialis állapota a XX. század első tizedében. *Klny. a „Közgazdasági Szemle” 1912. évi február–március havi füzetéből*. Budapest

SZOBONYA Bertalan

1909 Mezőgazdaság és állattenyésztés (kiegészítette: Günther Ferenc). In: Borovszky Samu (szerk.): *Bács-Bodrog vármegye II*. Budapest, 389–418.

TÖRKÖLY István

2000 *Hívjuk az élőket, siratjuk a holtakat. Szaján története*. Toronto-Ontario-Canada

TRIPOLSKY Géza

1992 „Nem bánom, hogy juhásznak születtem”. *A Tisza-vidék néprajzához és folklórához*. JMMT. Újvidék

Schafzucht in einem Banater Dorf

KELEMEN KOTHENCZ

Die Wirtschaft der Einwohner von Jázova wird heute von weidender Rind- und Schafzucht, sowie vom Ackerbau bestimmt.

Die Schafbesitzer waren schon immer selbständig, d.h. sie pflegten den Viehbestand alleine, mit ihrer Familie. Anhand drei Generationen einer Familie stellt der Autor ganz detailliert dar, wie sich die Schafhaltung änderte. Er beschreibt die Bauten der Schafzucht und die Nutzungsmöglichkeiten: den Verkauf von Tier, Milch, Wolle und Dünger, sowie die Behandlung der Tierkrankheiten.

Im 20.Jh. siedelten sich mehrere Familien aus dem Banat im Donau-Theiss-Zwischenstromland hier ins Dorf um, dessen Lebensunterhalt die Schafzucht war/ist. Die Umsiedlungen lassen sich durch zwei Umstände erklären: einerseits war der Lebensraum der tierhaltenden Wirtschaften nach der Ausbreitung der Ackerwirtschaft eingengt, zweitens konnten diese Familien für den Preis ihres Feldes im Banat hier das mehrfache Land kaufen.